

SÜNİ İNTELLEKT MÜASİR FƏLSƏFİ PROBLEM KİMİ

Bahar Məmmədova

AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu, **Azərbaycan**

bahar.amea@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-9660-7090>

Xülasə. Məqalədə bildirilir ki, son dövrlərdə fəlsəfenin müxtəlif sahələrində bir çox mürəkkəb problemlərin həlli və ya bu problemlərə müxtəlif yanaşmalar müəyyən kritik məqamlarda ağıl, şüurun daha əhatəli və dərinədən dərk edilməsini müəyyən edir. Fəlsəfədə bir çox problemlərin kökündə insan varlığının dayandığını nəzərə alaraq ağıl, şüur və zəka kimi elementlər insan varlığının həm ən fundamental, həm də həlli ən çətin komponentləri kimi, fəlsəfenin mərkəzi problemlərini formalaşdırır. Qeyd olunur ki, əvvəllər fəlsəfi araşdırmalarda daha çox fəlsəfə tarixinə üstünlük verildisə, son vaxtlar qeyri-səlis məntiqin geniş yayılması ilə bağlı olaraq süni intellektə fəlsəfi yanaşmalar artmışdır. Hazırda süni intellektlə bağlı texniki və nəzəri araşdırmalar getdikcə artır və bu araşdırmalar təkcə fəlsəfə sahəsində deyil, etika, siyasət, hüquq, iqtisadiyyat, sosiologiya, psixologiya kimi sahələrdə də ciddi problemlər yaradır. Düşüncənin əsas məqsədi süni intellektin müzakirə olunacağı platformanın vacib olduğunu göstərməkdir. Məqalədə süni intellekt, ağıl və şüur məsələlərinin qarşılıqlı münasibətinə və təhlilinə cəhd olunub.

Açar sözlər: fəlsəfə, araşdırmalar, süni intellekt, şüur, ağıl fəlsəfəsi

Fəlsəfi biliklərin daim təkamüldə olan və yeni format alan elmi biliklərlə vəhdəti dövrümüzün insanını və kainatın mahiyyətini tam dərk etməyimiz üçün zərurətə çevrilmişdir. Qədim fəlsəfi biliklərin mərkəzində dayanan insan, insan şüurunu, zəkasını təşkil edən faktlar keçmişdə olduğu kimi bu gün də kritik rol oynamaqda davam edir. Lakin bu hadisələrə uyğun gələn anlayışlar bu gün müxtəlif müzakirə sahələrində müxtəlif mənalarda istifadə olunur. Bu da ümumi psixi paradigmanın formalaşmasına içində olduğumuz konseptual qarışıqlıq mühitini təşkil edərək məna uzlaşmasını təmin etmək zərurətini ortaya qoyur.

Bu gün süni intellektin əsasını təşkil edən və bu elmlərin nevrologiya, psixologiya, antropologiya, informatika və dilçilik kimi koqnitiv elmlər və fənlər öz tədqiqatlarını praktiki sahədə əsaslandırmaq üçün nəzəri infrastrukturaya ehtiyac duyurlar. Başqa sözlə, nəzəri çərçivə olmadan, məsələn, süni intellekt tədqiqatları nə səmərəli inkişaf edə, nə də uğur qazana bilər. Aydın ki, sözügedən nəzəri infrastruktur ancaq fəlsəfi paradigma daxilində fəlsəfi anlayış və nəzəriyyələrlə qurula bilər. İnsanlara daha yaxşı həyat yaşamağa kömək edən innovativ rəqəmsal platformalar bu nəzəri fonun təqdim edilməsinə və fəlsəfə ilə bu fənlər arasında metafizik və epistemik keçid və interaktiv əlaqənin qurulmasına töhfə vermək məqsədi daşıyır.

Hələ XX əsrin ortalarında fransız filosofu Anri Berqson xəbərdarlıq edirdi: “...texnologiyanın inkişafı cəmiyyətdə yaşayan insanların mənəviyyatının avtomatik yüksəlişi demək deyildir və əgər mənəvi sahədə uyğun nailiyyətlər əldə olunmursa, bəşəriyyətin malik olduğu maddi nemətlər hətta təhlükə təşkil edə bilər. Bizim yaratdığımız maşınlar təbii orqanlarımıza öz funksiyalarını genişləndirməyə imkan verən və beləliklə, insan orqanizminin özünün imkanlarını zənginləşdirən süni orqanlardır. Əgər bədən sağlamdırsa və onun fəaliyyəti nizamlanıbsa, onda ruh da öz növbəsində kamilləşəcək, əks-təqdirdə qarşılıqlı asılılıq ciddi şəkildə pozulacaq və bu, həm sosial, həm də siyasi sferalarda təhlükəli nəticələrə gətirib çıxara bilər” [7].

Professor İ.Məmmədzadə yazır ki, süni intellekt müasir problem kimi bir sıra elmi araşdırmaların aktual mövzusunə cəlb olunub. Filosofları hazırda süni intellektin məzmun - mahiyyəti, onun şüur və təfəkkürlə münasibəti, intellekt və süni intellekt arasındakı fərq məsələləri daha çox maraqlandırır. İndiki halda süni intellektin fəlsəfəyə təsiri, hansı problemləri aktuallaşdırması və nəticədə fəlsəfenin necə dəyişməsinin şahidi oluruq. Süni intellekt rəqəmsal

texnologiya, qeyri-səlis məntiqlə, kompyuter sistemləri və proqramlarla bağlıdır və bunlar insan intellektinin funksiyalarının əvəzlənməsinə yönəlib [1, s.22].

Fəlsəfinin müxtəlif sahələrində bir çox mürəkkəb problemlərin həlli və ya bu problemlərə müxtəlif yanaşmaları müəyyən kritik məqamlarda ağıl, şüurun daha əhatəli və dərinədən dərk edilməsini müəyyən edir. Fəlsəfədə bir çox məsələlərin, bir çox problemlərin kökündə insan varlığının dayandığını nəzərə alaraq; ağıl, şüur və zəka kimi elementlər insan varlığının həm ən fundamental, həm də həlli ən çətin komponentləri kimi, fəlsəfinin mərkəzi problemlərini formalaşdırır.

Qloballaşma və informasiya inqilabı gerçəkləri həm yeni fəlsəfi dünyagörüş, həm də yeni metodologiya tələb edir. Bütövlükdə isə bunlar tarixi prosesin fəlsəfəsini yenidən nəzərdən keçirməyi aktuallaşdırır. Çünki bu inkişaf prosesi gələcək üçün açıqdır. Gələcək isə keçmiş və indinin möhkəm çərcivəsi ilə səbəblənmişdir. Yeni dünya mənzərəsində sosial nizam və sosial xaos bir-birinə qarşı durmur, əksinə, bir-birini tamamlayır. Bu iki vəziyyət sosial sistemin sabitliyini dəstəkləyən sintezə can atır [2, s.137].

Bu gün süni intellekt insanların kainatdakı imtiyazlı və üstün mövqələrinin həm nəticəsi, həm də təhlükəsi olaraq görülür. Bu motivasiya ilə süni intellektlə bağlı texniki və nəzəri araşdırmalar getdikcə artır və bu araşdırmalar təkcə fəlsəfə sahəsində deyil, etika, siyasət, hüquq, iqtisadiyyat, sosiologiya, psixologiya kimi sahələrdə də ciddi problemlər yaradır. Düşüncənin əsas məqsədi süni intellektin müzakirə olunacağı platformasının vacib olduğunu göstərməsidir.

Süni intellektə fəlsəfi yanaşma digərlərindən fərqlənir. Burada nəzəri dünyagörüş məsələlərindən tutmuş koqnitiv, aksioloji, iqtisadi, mədəni, sosial problemlərə kimi və digər aspektlər üzrə aktual sayılan problemlər analiz edilir. Alimlər vurğulayırlar ki, hazırda süni intellekt məsələsini çoxlu sayda və geniş miqyasda fənlərarası tədqiqatlarda öyrənirlər. Təbii ki, söhbət hətta süni cəmiyyətlərdən gedirsə, bu hadisənin fəlsəfi-elmi dərki də yeni yanaşmalar tələb edir. Bu kimi səbəblərdən demək olar ki, süni intellektin fəlsəfəsini formalaşdırmaq faktiki olaraq fəlsəfədə yeni yanaşma yaratmaq anlamına gəlir [5, s.239]. Süni sosial sistemlər məsələsinə diqqət yönəldən Rusiya Elmlər Akademiyası İqtisadi Riyaziyyat İnstitutunun direktoru professor L.Makarov “Süni cəmiyyətlər” adlı məruzəsində bildirir: “Süni cəmiyyətlər çoxagentli sistemlərdir. Agentlər mürəkkəb davranışa malikdirlər, onların qarşılıqlı əlaqələri müəyyən dayanıqlı strukturlar formalaşdırır ki, onları süni sosial sistemlər kimi qiymətləndirmək olar” [6].

Süni intellekt və ağıl fəlsəfəsi üzrə araşdırmalar qlobal miqyasda sürətli şəkildə əhəmiyyət qazansa da, hər sahədə özünü arzuolunan səviyyədə təkmilləşdirmədi. Düşüncənin ehtiyac duyduğu bu nəzəriyyənin formalaşmasına dəstək vermək üçün bu sahənin problematikasını müzakirə edərək müvafiq beynəlxalq ədəbiyyata yeni, orijinal və keyfiyyətli araşdırmalar gətirmək vacibdir. Son illər mövzu ilə yaxından maraqlanan tədqiqatçıların, akademiklərin və aspirantların sayının artdığını nəzərə alaraq, bu sahə ilə maraqlananlar üçün həm ədəbiyyat, həm də resurs təmin etmək, həm də nəşr olunan əsərlərin təqdim oluna biləcəyi platforma yaratmaq məqsədə uyğun olardı. Əvvəllər fəlsəfi araşdırmalarda daha çox fəlsəfə tarixinə üstünlük verildisə, son vaxtlar Lütifadənin banisi olduğu qeyri-səlis məntiqin geniş yayılması ilə bağlı olaraq süni intellektə fəlsəfi yanaşmalar artmışdır [3, c.217].

Süni intellekt və ağıl fəlsəfəsi sahəsində araşdırmaların elmi və fəlsəfi perspektivləri hər iki sahəyə keyfiyyətli töhfə verməyi fəlsəfi biliklərin daim təkamüldə olan və yeni format alan elmi biliklərlə vəhdəti dövrümüzdə insanı və kainatın mahiyyətini tam dərk etməyimiz üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. İndi süni intellekt və ağıl fəlsəfəsi sahələrində ingilis dilində irəli sürülən anlayışlarla türk ədəbiyyatındakı anlayışlar arasında uzlaşmanın təmin edilməsi zərurətə çevrilmişdir. Bu iki sahənin yeni tanınan sahələr olduğunu və bu sahələrdə, xüsusən də ingilis dilindəki fikir və biliklərin ölçüsünü nəzərə alsaq, hər iki dildə yaradılan fikir və bilik arasında konseptual körpülərin qurulmasının vacibliyi aydın görünür. O da aydındır ki, türk dili ilə digər xarici dillər arasında da eyni epistemik keçid qurulmalıdır.

Bu gün süni intellekt və bu elmlərin əsasını təşkil edən nevrologiya, psixologiya, antropologiya, informatika və dilçilik kimi koqnitiv elmlər və fənlər öz tədqiqatlarını praktiki sahədə əsaslandırmaq üçün nəzəri infrastruktura ehtiyac duyurlar. Başqa sözlə, nəzəri çərçivə

olmadan, məsələn, süni intellekt tədqiqatları nə səmərəli inkişaf edə, nə də uğur qazana bilər. Aydın ki, sözügedən nəzəri infrastruktur ancaq fəlsəfi paradigma daxilində fəlsəfi anlayış və nəzəriyyələrlə qurula bilər. Meta Mind bu nəzəri fonun təqdim edilməsinə və fəlsəfə ilə bu fənlər arasında metodoloji və məntiqi keçid və interaktiv əlaqənin qurulmasına töhfə vermək məqsədi daşıyır. Beləliklə, yeni funksional və evristik epistemologiya formalaşır və bunu postneoklassik epistemologiya adlandırırlar. Bu epistemoloji sistemdə aparıcı elmi-koqnitiv paradigma kreativlik mənbəyi rolunda çıxış edir və məzmun mahiyyət tutumu etibarilə özündə metodoloji, qnoseoloji, ontoloji və aksioloji təfərrüatları, hədəf və vəzifələri, tələb və vasitələri, habelə, müvafiq leksika və prosedurları ehtiva edir [4, s.239].

Fəlsəfənin müxtəlif sahələrində bir çox mürəkkəb problemlərin həlli və ya bu problemlərə müxtəlif yanaşmaların istehsalı müəyyən kritik məqamlarda ağıl, şüur və şüur kimi hadisələrin daha əhatəli və dərinlən dərk edilməsini zəruri edir. Digər tərəfdən, bu gün süni intellekt insanların kainatdakı imtiyazlı və üstün mövqelərinin həm nəticəsi, həm də etik təhlükəsi olaraq görülür; Bu motivasiya ilə süni intellektlə bağlı texniki və nəzəri araşdırmalar dünyaya yaradır. Meta Zihin əsas məqsədləri sırasında süni intellektin bütün bu əkslərinin müzakirə olunacağı mühüm platforma hesab edir.

Müasir fəlsəfədə şüurun mövcudluğundan çıxış edərək qeyri-şüurun mövcudluğunu sübut etmək istiqaməti də vardır. Belə ki, bəzi tədqiqatçılar şüurun qeyri-şüuridən törəmə olduğunu irəli sürürlər [8]. Lakin onların irəli sürdüyü fikirlərə qarşı əks arqument göstərən də vardır.

Süni intellekt və ağıl fəlsəfəsi tədqiqatçıları qlobal miqyasda sürətlənərək əhəmiyyət qazansa da, hər sahədə özünü təkmilləşdirmək istəyən və çarəsiz şəkildə ehtiyacı olan sahədəki araşdırmaların hal-hazırda qeyri-kafi və arzuolunan səviyyədə çox geridə qaldığını qeyd etmək olar. Müvafiq beynəlxalq ədəbiyyatdakı yeni, orijinal və keyfiyyətli araşdırmalar, son illər mövzu ilə yaxından maraqlanan tədqiqatçıların və aspirantların sayının artdığını nəzərə alaraq, bu sahə ilə maraqlananlar üçün həm ədəbiyyat, həm də resurs təmin etmək, həm də istehsal olunan əsərlərin təqdim oluna biləcəyi platformanın yaradılması məqsədini daşıyır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

- 1.Məmmədzadə İ. Müasir fəlsəfə və elmi idrakın epistemologiya problemləri// Müasir fəlsəfə,süni intellekt və qeyri-səlis məntiq. Bakı, Elm və təhsil, 2022, s.22
- 2.Abasov Ə., Abbas M. Müasir epistemologiyanın məntiq-metodoloji əsasları. Bakı, Elm və təhsil, 2022, s. 137
- 3.Американская философия. Введение. М.: Идея- пресс, 2008, с.217
4. Abbasov Ə.F. Yeni dünya nizamı: siyasət və idarəetmə. Bakı, Zərdabi Nəşr,2019, s.239
5. Qurbanov F. Süni intellektin fəlsəfi dərki// Müasir fəlsəfə, süni intellekt və qeyri-səlis məntiq. Bakı, Elm və təhsil, 2022, s.239
- 6.Qurbanov F. Fəlsəfə və süni intellekt: fənlərarası yanaşma prizmasında / 25 iyun, 2021. <http://philosophy.edu.az/index.php?newsid=120>
- 7.Əliyev, E., Süni intellektin fəlsəfəsi: metaforadan gerçəkliyə doğru / 10 yanvar , 2020. URL: <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=9279>
8. Скиба И.Р. Трудная проблема сознания и искусственный интеллект: проблема бессознательного//<https://neuronus.com/stat1414-20.10.2023>

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК СОВРЕМЕННАЯ ФИЛОСОФСКАЯ ПРОБЛЕМА

Бахар Мамедова

Резюме. В статье рассматриваются решения и подходы ко многим сложным проблемам в различных областях философии, обуславливающие более полное и глубокое понимание разума и сознания в определенные критические моменты. Принимая во внимание то, что человеческое существование лежит в основе многих проблем философии - разум, сознание и интеллект, образуют центральные проблемы философии как наиболее фундаментальные и наиболее трудно решаемые компоненты человеческого существования. Отмечается, что в современной философской литературе, из-за широкого распространения нечеткой логики, усилились философские подходы к искусственному интеллекту. В настоящее время технические и теоретические исследования, связанные с искусственным интеллектом увеличиваясь, создают проблемы не только в области философии, но и в области этики, политики, права, экономики, социологии и психологии. В статье предпринята попытка проанализировать вопросы искусственного интеллекта, а также разума и сознания.

Ключевые слова: философия, исследования, искусственный, интеллект, сознание, философия разума

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A MODERN PHILOSOPHICAL PROBLEM

Bahar Mammadova

Abstract. It is stated in the article that the solution of many complex problems in various fields of philosophy in recent years or different approaches to these problems determine a more comprehensive and deep understanding of mind and consciousness at certain critical moments. Taking into account that human existence is at the root of many problems in philosophy, elements such as mind, consciousness and intelligence form the central problems of philosophy as both the most fundamental and the most difficult to solve components of human existence. It is noted that earlier philosophical studies gave priority to the history of philosophy, but recently, due to the wide spread of fuzzy logic, philosophical approaches to artificial intelligence have been increased. At present, technical and theoretical researches related to artificial intelligence are increasing and these researches create serious problems not only in the field of philosophy, but also in fields such as ethics, politics, law, economics, sociology, psychology. The main purpose of the reflection is to show that the platform on which artificial intelligence will be discussed is important. In the article, an attempt was made to analyze the issues of artificial intelligence, mind and consciousness.

Keywords: philosophy, research, artificial intelligence, consciousness, philosophy of mind.

Rəyçi: f.f.d., dos. Zeynəddin Şabanov